

UDK 003.349.1:272

Pregledni rad

Stevo VUČINIĆ (Podgorica)

vucinic.stevo@gmail.com

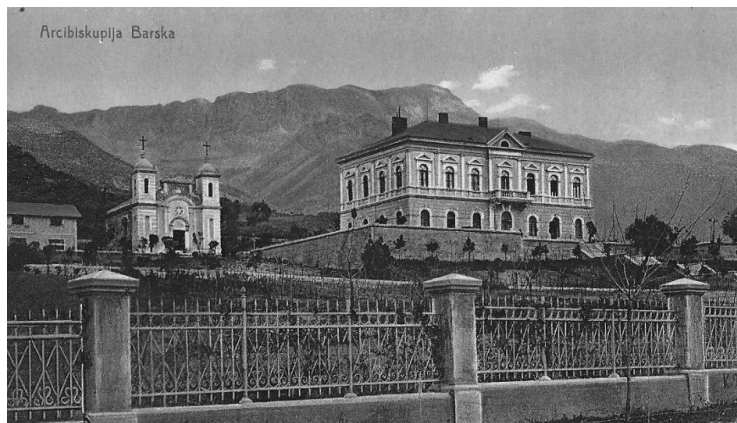
BARSKI ILI PARČIĆEV GLAGOLJSKI MISAL NA STAROSLOVENSKOM JEZIKU

(Treće izdanje, Rim, 1905)

Izlazak iz štampe fototipskog izdanja neke rijetke i vrijedne knjige, kao što je Barski ili Parčičev glagoljski misal na staroslovenskom jeziku, za svaki narod je kulturni događaj prvoga reda. Osobito za mali, kao što je naš, koji je u prošlosti bio više posvećen borbi za slobodu i opstanak, a manje knjizi. Od takve sudbine nije bila pošteđena, niti je danas, ni Dukljansko-barska nadbiskupija kojoj je misal bio namijenjen. Više od petnaest vjekova nakon njenog osnivanja, krajem pretprošlog vijeka, knjaz Nikola je s razlogom bio riješio da joj isposluje dozvolu od Svete Stolice da službu za katolike slovenskog porijekla vrši na slovenskom jeziku iz misala koji bi na njemu bio štampan. Morao je da upotrijebi i svoj i da se podupre svim prijateljskim autoritetima da bi u tome uspio. Napokon, poslije višegodišnjih napora porazio je Austrougarsku diplomatiju koja se svim silama trudila da uvjeri katedru Svetoga Petra da knjazu Nikoli ne učini privilegiju štampanjem glagoljskog misala na staroslovenskom jeziku. Držala ga je i takvim, u jezičkom smislu za običan puk nedovoljno razgovjetnim, štetnim za njene interese na Balkanu. Sveta Stolica se nije obazirala na Austrougarske intervencije nego je s ciljem da podupre približavanje Istočne i Zapadne crkve izašla u susret crnogorskom knjazu. Zato je Barski misal i spomenik pobjede staroslovenskog kao bogoslužbenog nad latinskim jezikom koji je, svojevremeno izvojevala crnogorska knjaževina za južnoslovenske narode.

Ključne riječi: Barski ili Parčičev glagoljski misal na staroslovenskom jeziku, konkordat, Sloveni

Izlazak iz štampe fototipskog izdanja neke rijetke i vrijedne knjige, kao što je Barski ili Parčičev glagoljski misal na staroslovenskom jeziku, za svaki narod je kulturni događaj prvoga reda. Osobito za mali, kao što je naš, koji je u prošlosti bio više posvećen borbi za slobodu i opstanak, a manje knjizi. Od takve sudbine nije bila pošteđena, niti je danas, ni Dukljansko-barska nadbiskupija kojoj je misal bio namijenjen. Povijest joj seže od duboke starine. Dokumentovana je od vremena jednog nepoznatog velikodostojnika, moguće i lokalnog svetitelja koji je među prvima na našem prostoru svjedočio hrišćansku vjeru. Bio je sahranjen u raskošnom sarkofagu koji se djelimično oštećen i danas nalazi unutar priprate, do visine temelja očuvane prvostolne crkve Dukljanske biskupije, u Podgorici, sagrađenoj nakon Milanskog edikta,¹ moguće, oko 350. godine. Njena katedra odavno je prenešena iz glavnog grada, a ona uzdignuta u arcibiskupiju, i danas se nalazi u gradu Baru. Slovi za katoličku crkvu u Crnogoraca katoličke vjere.

Sl. 1. Arcibiskupija Dukljansko-barska,
<https://www.google.rs/search?q=image+arcibiskupija+barska&tbm>

Više od petnaest vjekova nakon njenog osnivanja, krajem pretprošlog vijeka, knjaz Nikola je s razlogom bio riješio da joj isposluje dozvolu od Svete Stolicy da službu za katolike slovenskog porijekla vrši na slovenskom jeziku iz misala koji bi na njemu bio štampan. Morao je da upotrijebi i svoj i da se podupre svim prijateljskim autoritetima da bi u tome uspio. Napokon, poslije višegodišnjih napora porazio je Austrougarsku diplomatiju koja se svim silama trudila da uvjeri katedru Svetoga Petra da knjazu Nikoli ne učini privile-

¹ Branislav Borožan, Rezidencijalne crkve dukljanske episkopije-arhiepiskopije, Montenegro, digitalna biblioteka Crne Gore.

giju štampanjem glagoljskog misala na staroslovenskom jeziku. Držala ga je i takvim, u jezičkom smislu za običan puk nedovoljno razgovjetnim, štetnim za njene interese na Balkanu. Sveta Stolica se nije obazirala na Austrougarske intervencije nego je s ciljem da podupre približavanje Istočne i Zapadne crkve izašla u susret crnogorskom knjazu. Zato je Barski misal i spomenik pobjede staroslovenskog kao bogoslužbenog nad latinskim jezikom koji je, svojevremeno izvojevala crnogorska knjaževina. Da se ne bi previše uznemiravala austrougarska administracija bio je otisnut glagoljicom kojom se u Barskoj dijecezi u to vrijeme mogao služiti samo franjevac Metod Radić. Knjaza je Rimska kurija podržala misalom na staroslovenskom jeziku, a austrougarskoj diplomatiji je izašla u susret otiskivanjem glagoljskim slovima. Sve pripreme za njegovo štampanje uradio je sveštenik Dragutin Antun Parčić, a kao fototipsko izdanje nalazi se pred vama čitaocima. Njegovo preštampanje svesrdno su podržali u Kotorskoj biskupiji. Zato se najtoplije zahvaljujemo biskupu monsinjoru Iliji Janjiću i kancelaru i bibliotekaru don Antonu Belanu. Ljubazno su se odazvali našoj molbi i omogućili nam da ga uredimo istovjetno primjerku Parčičevog misala iz 1905. godine koji je u pošedu biskupije, župa Škaljari.

Rogatis² a vobis dilectis in Christo fratribus ac venerabilibus sacerdotibus sanctae sedis archiepiscopatus Dioclitanae ecclesiae, necnon et a pluribus senioribus, maxime a iuvenibus nostrae civitatis, qui non solum in audiendo seu legendo, sed in exercendo bella – ut iuvenum moris est – delectantur, ut „Libellum Gothorum“, quod latine „Sclavorum“ dicitur „regnum“, quo omnia gesta ac bella solum scripta sunt, ex sclavonika littera verterem in latinam, vim inferens meae ipsae senectuti, vestrae postulacioni, fraterna coactus charitate, parere studui – u prijevodu: „Zamoljen³ od vas, u Hristu ljubljena braćo i časni sveštenici svete nadbiskupske stolice Dukljanske crkve, kao i od mnogih staraca, a najviše od omladine našega grada (Bara), koja se naslađuje – kako to biva kod mladih ljudi – ne samo slušanjem ili čitanjem o ratovima, već i učestvovanjem u njima, da prevedem sa slovenskog jezika na latinski „Spis o Gotima“ što se latinski zove „Sklavorum Regnum“, u kojem su opisana sva djela i ratovi njihovi, iako sam svoju starost opteretio, ipak sam se potrudio, prinuđen bratskom ljubavlju, da udovoljim vašoj želji“.

Ovim citatom na latinskom jeziku ispisana je prva rečenica uvoda „Ljetopisa Popa Dukljanina“. Njome se prije osam stotina, pa i nešto više godina, anonimni pisac, u nauci poznat kao Pop Dukljanin, obratio onovremenim čitaocima i istakao razloge zbog kojih je, kako je napisao, opteretio svoju starost

² Ljetopis Popa Dukljanina, faksimil teksta sa prijevodom, Conteco d.o.o., Beograd, 1999, str. 41.

³ Isto.

prevodeći Ljetopis sa slovenskog na latinski jezik. Razgovjetno i nedvosmisleno je napisao u uvodu da cjelinom djela apeluje na omladinu grada Bara da ustane u zaštitu Dukljanske države i Arcibiskupije koju je krajem dvanaestog vijeka ugrožavao raški župan Nemanja. U istoj mjeri u kojoj je ovo djelo u ono vrijeme podsticajno djelovalo na mlade naraštaje, u ne manjoj bi trebalo da bude putokaz i podsticaj i savremenim generacijama da ponovo ustanu u odbranu naše domovine i svete nadbiskupske Dukljansko-barske stolice. Ona je, kao i u vrijeme pisca Ljetopisa, ponovo ugrožena, i ona i država, i po ko zna koji put od savremenih nasljednika raškoga župana Nemanje.

Duga je povijest Dukljansko-barske arcibiskupije, a nije previše kraća ni povijest nesporazuma, uglavnom, sa dalmatinskim biskupijama, splitskom i dubrovačkom, koje su imale pretenzije da nad njome uspostave vlast. Kako je u Ljetopisu⁴ zabilježeno, kao metropoliju Gornje Dalmacije ustanovio ju je legendarni kralj Svetopelek oko 850. godine na Duvanjskom polju, od kada i sežu nesporazumi. Piše, da kralj naredi da se posvete nadbiskupi, jedan u Saloni a drugi u Dokleji... I kao što je za Donju Dalmaciju salonitansku crkvu učinio metropolijom, tako su za Gornju po starom pravu Dukljansku crkvu učinili metropolijom, pod čiju upravu su podredili ove crkve: Antibar, Budvu, Kotor, Ulcinj, Svač, Skadar, Drivast, Pulat, Srbiju, Bosnu, Travuniju i Zahumlje. Dakle, podredio joj je primorje od Kotora do Skadra i zemlje Srbiju, Bosnu, Hercegovinu i Dukljansku kneževinu. To je prostor koji zahvata površinu od 150.000 kvadratnih kilometara na kome danas živi oko 12,5 miliona stanovnika. Njegova prirodna i rudna bogatstva u cijelom srednjem vijeku su bila predmet utrkivanja aristokratija primorskih gradova Bara, Kotora i Dubrovnika za trgovačke i rudarske povlastice kod njegovih feudalnih gospodara. Stoga je, ne slučajno, salonitanska odricala duhovne kompetencije dukljanskoj crkvi nad Gornjom Dalmacijom, iako su stečene po starom pravu, kako piše Pop Dukljanin. Očito, da su politički i ekonomski interesi bili razlog takvih zahtjeva splitske metropolije. Dubrovčani su, takođe, pozivajući se na titulu dukljanskog biskupa Ivana koji je oko 993. godine izbjegao u Dubrovnik pred vojskom cara Samuila i prihvatio imenovanje i za dubrovačkog, više puta zahtijevali od pape da im podvrgne Dukljansku biskupiju. Tvrdili su, da su od biskupa Ivana naslijedili i pravo na njegovu dijecezu koju je on bio napuštio i nikad se u nju nije vratio. Zamalo su i uspjeli 1167. godine. Papa Aleksandar III zahtijevao je od sufragana Barske biskupije koja se sticajem okolnosti tih godina našla u u vizantijskoj temi sa šedištem u Draču da se podvrgnu dubrovačkoj. Izgleda da se biskup Mihailo bio priklonio konstan-

⁴ Ljetopis Popa Dukljanina, faksimil teksta sa prijevodom, Conteco d.o.o., Beograd, 1999, str. 49.

tinopoljskom patrijarhu što je posebno isprovociralo ovakav papski zahtjev. No, to što nije uspjelo papi uspjelo je barskom nadbiskupu Karlu Potenu da u vrijeme turske vlasti nad njome, 1866. godine, njeno sedište preseli iz Bara u Skadar. Tek, nakon Veljega rata, visokom intervencijom knjaza Nikole vraćeno je ponovo u Bar. Nije ni kralj Aleksandar Karađorđević bio bez izvjesnih pretenzija u pitanju Arcibiskupije. Namjeravao je između dva svjetska rata da njenu stolicu preseli u Beograd, ali su ga u tome spriječili građani Bara koji su se organizovano oduprli takvom njegovom naumu.

U Rimu je 1886. godine potpisan Konkordat između knjaževine Crne Gore i Svete Stolicе. Njime je riješen status Arcibiskupije, nesumnjivo, kao katoličke crkve u Crnogoraca katoličke vjere. Članom 2 ugovoreno je da Njegova svetost, prije nego konačno imenuje arhiepiskopa barskoga, obznaniće Vladu o osobi kandidata, da se vidi ima li čina ili razloga političke ili građanske naravi, koji bi se tome protivili. Članom 12 crnogorska Vlada deklarirala je želju i namjeru, kako piše, da radi pripreme crnogorskih mladića, sposobnih da budu katoličkim sveštenicima, u sporazumu sa arhiepiskopom barskim, izabraće neke zaslužnije, koji će se slati u Rim, da tamo svrše nauke, a radi iste svrhe Vlada će njima izdavati pristojnu godišnju pripomoć. Ovaj konkordat je štitio sva stečena prava od starine koja posедуje Nadbiskupija, ali i Crnogorce katoličke vjeroispovijesti kao takve. A temeljni Ugovor, takođe potpisan između Crne Gore i Svete Stolicе u Rimu, ali 125 godina kasnije, 24. juna 2011. godine, uperen je protiv cijele Barske nadbiskupije, svih njenih interesa i Crnogoraca katolika. Očito, da će biti predmet sporenja. On je i po suštini i po formi namjerno uređen da bude pravni osnov, upravo za poništenje Arcibiskupije kao katoličke crkve u Crnogoraca katoličke vjere, i njih samih kao takvih. Zato je apel iz uvoda „Ljetopisa Popa Dukljanina“ svojevremeno upućenog omladini grada Bara da ustane u odbranu domovine i svetinja tako savremen i u onom i u ovom vremenu, po svemu sudeći, i za sva buduća vremena.

Tek što je Konkordat potpisan 1886. godine, knjaz je u dogovoru sa barskim arcibiskupom Milinovićem i đakovačkim biskupom Štrosmajerom pokrenuo pitanje uvođenja slovenskog jezika kao liturgijskog u katoličkoj crkvi u Crnoj Gori, ne samo za Crnogorce katoličke vjere nego i sve Slovene katolike, uopšte. Takvu želju knjaz⁵ je u jednom pismu papi objasnio činjenicom da je on prvi slovenski vladar koji je sa Svetom Stolicom potpisao Konkordat i da bi taj visoki akt imao punu primjenu, tek kada bi se u njegovoj knjaževini božja služba u katoličkim crkvama vršila na staroslovenskom jeziku. Međutim, otpor takvoj namjeri cetinjskoga dvora iskazala je austrougarska diplomatija.

⁵ Josip Juraj Štrosmajer i Nikola I Petrović Njegoš u korespondenciji i dokumentima, autor prof. dr. Milorad Nikčević, Osijek, 2009.

Nije se libila ni ucjena i prijetnji Vatikanu zbog njegove namjere da izađe u susret crnogorskom suverenu. Plašila se prevelikog približavanja Petrove katedre Slovenima⁶, a bila je nazadovoljna i potpisanim Konkordatom. Dok je ruska diplomatija zebila od jačanja katoličke akcije na prostorima pravoslavnih država Crne Gore i Srbije za koje je držala da su u domenu njenih ekskluzivnih imperijalnih interesa. Pa su obje, i Rusija i Austrougarska, svaka zbog svojih razloga, insistirale na štampanju misala na staroslovenskom, onovremenici jedva razgovjetnom jeziku, i to glagoljicom koju su rijetki čitali, da bi spriječili vršenje crkvene službe jezikom razumljivim narodu. Njihov cilj je biskup Josip Juraj Štrossmayer objasnio knjazu Nikoli⁷ pismom pisanim 26. decembra 1884. godine. Piše Štrossmayer da vječito naši neprijatelji upravo o tome rade, da na vijek i vjekova u toj racjepkanosti i slaboći ostanemo. „Najviše nam je pako odtale nesriče što smo mi sami u nutranjosti i duši našoj rasciepkani i razdvojeni, a naši vječiti protivnici u tome upravo iz svih sila nastoje da dušu našu i srdce otruju i da nas jednog od drugoga rasciepe.“ Četiri godine kasnije na stolicu Svetoga Petra zasjeda papa Lav XIII koji 1880. godine braću Ćirila i Metodija uvršćuje u red svetitelja, upravo na hiljadugodišnjicu pisma pape Ivana VIII moravskom knezu Svetopeleku u kojem mu potvrđuje pravo da se u njegovoj zemlji služi liturgija na staroslovenskom jeziku. Bio je to snažan poticaj đakovačkom biskupu i knjazu Nikoli da zajedničkim naporima kod rimske Kurije isposluju dozvolu za štampanje misala na jeziku razumljivom narodu, namijenjenog vjernicima Barske dijeceze.

Sl. 2. Knjaz Nikola,
<https://www.google.rs/search?q=kralj+nikola&tbm>

⁶ Antun Josip Soldo, Antun Dragutin Parčić i njegov glagoljski misal, Slovo, sv. 39–40, Zagreb 1990, str. 167–186.

⁷ Josip Juraj Štrossmayer i Nikola I Petrović Njegoš u korespondenciji i dokumentima, autor prof. Dr Milorad Nikčević, Osijek, 2009.

Uspjeli su, prvenstveno zahvaljujući autoritetu knjaza kao vladara nezavisne države koji nije bio voljan da odstupi u ovom pitanju. Štrosmajer se, inače zalagao da se i u katoličkoj crkvi u Hrvata bogoslužjenje obavlja na slovenskom jeziku kao što se to odavnina čini u pravoslavnoj. U jednom pismu knjazu⁸ od 13. aprila 1880. godine piše da je Beč i Rim savjetovao da bez uslova prihvate ovu potrebu jer je to jedini način da se dvije stare posestrime crkve, zapadna i istočna barem u slavljanstvu jedna drugoj približe. Smatrao je i da bi takvom privilegijom, jedinstvenom u slovenskih naroda, kako piše, stara Dukljanska ili Antibarska nadbiskupija s neke barem strane u negdašnji svoj sjaj i u negdašnje svoje znamenovanje povratila se. Inače, često se zaboravlja na činjenicu da je dinastija Petrovića⁹ njegovala prijateljske odnose sa katoličkom crkvom. Crnogorski prostor je stoljećima bio na razmeđu dva svijeta, Istoka i Zapada, zbog čega su izgrađeni osobeni odnosi među klirom i vjernicima dvaju hrišćanskih crkava. Zato ne treba da iznenađuju dokumenti u kojima se vladika Sava Petrović potpisuje kao biskup cetinjski. U dužem periodu Petar I je imao za svog sekretara opata Frana Viskovića – Dolčija¹⁰, dok u posjeti vladike Petra II ostrvima Sv. Đorđa i Gospe od Škrpjela prepoznamo iskreno razumijevanje katoličke glagoljske baštine i njegove ekumenske namjere. Kada se u obzir uzme činjenica da je knjaz Nikola¹¹ bio francuski đak, koji je pokušavao preoblikovati crnogorsko patrijarhalno društvo u građansko, jasno je da Konkordat bio naslonjen na ukupnu tradiciju ove dinastije.

Sl. 3. Nadbiskup Štrosmajer, https://sh.wikipedia.org/wiki/Josip_Juraj_Strossmayer.

Štromajerovoj plemenitoj želji i namjeri da se dvije crkve, kako ih on naziva posestrime, približe služenjem i katoličke liturgije na staroslovenskom jeziku, narednih decenija, do konca Prvog svjetskog rata, uspješno se protivio Bečki dvor. On se služio svim diplomatskim i nediplomatskim sredstvima

⁸ Isto.

⁹ Prilog za buduću biografiju Šimuna Milinovića, autor Ivan Jovović, Matica br. 48, decembar 2011, str. 3.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

da onemogućiti njegovu upotrebu u liturgiji u ma kojem slovenskom katoličkom narodu. Stoga je cjelokupno prvo izdanje Barskog ili Parčičevog misala štampanog glagoljicom 1893. godine u Rimu otkupio austrougarski poslanik. Samo nekoliko primjerka su upućena na izvjesne visoke crnogorske adrese. Nažalost, izgubljena su i o njima nema više ni pomena.

Barski ili Parčičev glagoljski misal je ne samo veliki spomenik pobjede staroslovenskog jezika u liturgiji katoličke crkve, nego i spomenik međusobnoj ljubavi, poštovanju i jedinstvu naroda podrumijskoga kraja. Ono nikad nije bilo dovedeno u pitanje iako se od davnina u podnožju Rumije praktikuje i pravoslavlje i katolicizam i islam. Tim prostorom prolazili su i vladali mnogi zavojevači, ostajali duže ili kraće vrijeme i širili svoju vjeru. Ali je svijet tog kraja, nezavisno od vjere koju je prihvatao i praktikovao, ostajao i opstajao zajedno i u zlu i u dobru. Svjedoče to i dvooltarske crkve, kult Svetoga Vladimira i običaj iznošenja Vladimirovog krsta na Rumiju. Sloveni, pripadnici sve tri vjere, ujedinjeni oko praotadžkih svetinja – različite vjere, ali jedan narod koji je od davnina živio u miru i ljubavi, međusobno, i s podrumijskim Albancima. Nažalost, od nedavno na ovaj prostor je nasrnula Beogradska patrijaršija raspirujući u narodu međuvjersku mržnju rušenjem katoličkih oltara u dvooltarskim crkvama i razaranjem svetinje na vrhu Rumije. Stoga, neka ovaj mali poduhvat izdavanja preštampanog trećeg izdanja Barskog misala bude veliki podsticaj da ponovo ujedinjeni sačuvamo sebe i svoje od svih i svakoga ko pretenduje na naše. Da se po ko zna koji put branimo i odbranimo od nasljednika raškoga župana Nemanje za koga je u jednom pismu pisanom oko 1173. godine onovremeni barski nadbiskup Grgur napisao da je primorao grad da mu se obaveže da će mu platiti 800 perpera, pa kako Barani ne mogu da plate, jer im je zemlja opustošena, piše Grgur, bijesni on i prijeti nanovo.

Nedugo poslije potpisivanja Konkordata, 18. avgusta 1886, na prijedlog J. J. Štrosmajera i na zahtjev knjaza Nikole i njegove vlade saglasnošću pape Lava XIII za arcibiskupa dukljansko-barskog postavljen je fra Šimun Milinović iz Dalmacije. Posvećen je za biskupa¹² 7. novembra od pref. kardinala Simeona u Crkvi Propagande vjere uz asistenciju monsig. Anakleta Kikera misirskog biskupa i monsig. Karla Kleina biskupa limburskog. Iste večeri bio je primljen od pape Lava XIII, koji ga je zadržao u dužem razgovoru, darovao mu pontifikalne knjige i biskupski krst. Prvi svečani pontifikal je obavio u Crkvi Aracoeli, kojemu su prisustvovali i neki kardinali. U Zadru u Crkvi franjevačkog reda zaredio je pet franjevacu, i stigao u Sinj 20. januara 1887. Na Cetinje je doputovao 24. januara, đe je svečano dočekan, i na Rijeci pred Knjazom položio zakletvu. On će Barskom dijeceзом upravljati 24 go-

¹² Isto, str. 11.

dine i uspostaviti plodnu saradnju između crnogorske vlade i papinske kurije. Milinović je smatrao da je Konkordat za Arcibiskupiju bio materijalno štetan, ali je zato bio dobar u moralnome smislu, kako je jednom napisao: „Ranije posve zanemareni i prezreni, katolici su se sada zajedno sa svojim svećenstvom podigli i svuda su u Crnoj Gori bili čašćeni, a vjerske su mržnje iščeznule“. Svečani doček na Cetinju, 25. januara 1887. godine nadbiskupa Šimuna Milinovića najbolja je potvrda gore navedenom stavu.

Njegov pontifikat¹³ u Baru su obilježili događaji, koji su od posebnog značenja za crnogorsku političku i crkvenu povijest. Zajedničko djelovanje knjaza Nikole, Štrosmajera i nadbiskupa Milinovića s ciljem da se uvede staroslovenski jezik kao službeni u katoličku liturgiju za Barsku dijecezu i štampanje prikladnog misala za tu potrebu imalo je velikog odjeka na južnoslovenskom prostoru, pa i šire. Nesporno je da je knjaz Nikola od Nadbiskupije u veoma kratkom periodu učinio duhovnu instituciju podređenu crnogorskim državnim i nacionalnim interesima. Potvrdu nalazimo u službenoj prepisci Milinovića. U jednom od pisama upućenih knjazu Nikoli žali se na neuvidavnost određenih krugova u rimskoj kuriji, čijom opstrukcijom dolazi do odgađanja štampanja misala. Arcibiskup barski¹⁴ objašnjava knjazu postojeću situaciju na sljedeći način: „Na sve ove moje prikore i razloge, odgovarajući mi Kardinal Rampola Junia, nije se ni jednom riečju osvrnuo, nego mi samo javlja da Sveti Otac nije uvažio niti primio moju odreku. Meni je najbolje poznato da Sveti Otac gaji prema Vašem Visočanstvu izvanrednu čast i pouzdanje, i u najvećoj ocieni ima, te ako se još za čas susteže poslati Misal, valja reći da mu to za sada peiče neki veliki crkovni interesi. Stoga ja se usuđivam spomenuti Vašem Visočanstvu da bi bilo najbolje za sada puštati u miru Svetoga Otca, a on će stavan sam naknadno izpopraviti što je od okolnosti bio prisilovan da odgodi. Ovo me još više osvjedočiva jer je posljednih dana odlikovao vrlo laskavim pismom i medaljom kanonika Parčića za rukovođenje tiskanja „Misala staroslovenskoga za Crnogoru“, i naredio da se tiska također i „Obrednik“ ili Ritual, te će možda obadvoje skupa poslati Vašem Visočanstvu. Ne učini li se sve to, onda treba da vaše Visočanstvo poprimi odlučne korake.“ Iste godine 1887, mjeseca marta nadbiskup¹⁵ je u svoje ime, i u ime knjaza Nikole tražio u Sv. Stolice da se Barskoj biskupiji povрати sloboda koju je prvih vjekova imala „Staroslavenština“, što je Sv. Otac pismom 5. aprila 1887. najsvečanije dozvolio. Ova dozvola izazvala je veliku neugodnost Austriji, te je ondašnji ambasador Par došao Sv. Ocu sa prijetnjom: „neka opozove dozvolu Crnojgори podjeljenu, inače će on ostaviti Rim“. Sv. Otac je odgovorio: „Što sam

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

dao Crnogori, učinio sam po momu sobstvenom osvjedočenju da koristujem Crkvi, stoga opozvat neću šta sam dao. Vami Gosp. Ambasadore stoji na volju ostat ili ostavit Rim, a ja ni za vaše, niti ičije prietnje neću se prepasti“. Zatim je traženo da bi se nadbiskup kako makao, i da bi mu se đe u Austriji dala bolja biskupija na što biskup nigda nije htio pristati. Piše Milinović da je „starosla-venština“ dozvoljena bila: *con caratteri cirilliani, volgarmente chiati civili*. Ovo je pobudilo veliku uzbuđenost s jedne strane u Rimu, jer je ovđe stalo se to prikazivati kao da ovo na *schismu*, a sa druge strane u Rusiji, mislilo se da je ovo rimska lukavština, kako današnje Crnogorce pokatoliči. Nadbiskup bi pozvan u Rim, đe su mu se sve spletke i protivštine ispričale, i sva nastojanja kako da Sveta Stolica opozove dozvolu. Ni Sveti Otac na to nije bio sklon, nego je, preko kardinala Rampole, tražio da nadbiskup uznastoji prignuti Knjaza da bi se knjige liturgične tiskale „glagoljicom“ mjesto ćirilicom. Rampola reče nadbiskupu: „Ako to dobijete od Knjaza, veliku ćete uslugu učiniti Crkvi, i odmah će započet tiskanje 'Misala'“. Nadbiskup je upoznao da je „starosla-venština“ u pogibelji. Pošlo mu je za rukom Knjaza prignuti za „glagoljicu“, što je Sv. Ocu neizmjereno ugodno bilo, te je nadbiskup na toj usluzi zahvalio, i odmah naredio da se „Misal glagoljski“ tiska. Kada je bio dotiskan, Ram-pola je poslao Barskoj nadbiskupiji 30 komada, ali intrigama se uspjelo da niti jedan nije u Bar dostavljen. Rampola je morao tražit, i jedva prikupio 12 komada i poslao ih u Bar navodi nadbiskup Milinović na kraju pisma.

Povodom njegove smrti 24. oktobra 1910. godine „Srbobran“ je pi-sao¹⁶: „Milinović je bio iskren rodoljub, visoko obrazovan čovjek i odličan branitelj glagoljice i slavenskog bogoslužjenja u crkvi. A što ga je najviše odli-kovalo i činilo simpatičnim svima, to je, što nikada nije bio zelot i što nikada nije ni pokušavao da katolike odijeli od pravoslavnih u Crnoj Gori. Za njega je vrijedila ona narodna „brat je mio koje vjere bio“. U tome će mu se teško naći zamjenik. U Crnoj Gori stekao je bio opće simpatije, a sa knjazom Niko-lom bio je u vezi bratstva i ljubavi. Njegovo će se ime spominjati rad odlučne borbe za glagoljicu i što je u zemlji znao utrti onako divno put slozi i ljubavi sviju, e je brat mio koje vjere bio. Oko primasa Milinovića svi su se okupljali, bez razlike vjera, kao što ga danas svi žale. Bio je katolički nadbiskup najdu-bljih hrišćanskih osjećaja, bio je Hrvat najširih slavenskih vidika. To je glavna značajna crta i odlika njegova života“. A „Narodni list“ iz Zadra¹⁷ u svom izdanju od 2. marta iste godine piše: „Knjaz, čovjek širokih vidika, na brzo je opazio ta liepa Milinovićeva svojstva, pak je u svakoj zgodi bilo čuti što misli „naš biskup“. Ovako ga je cio crnogorski dvor zvao. On je katoličkoj crkvi u

¹⁶ Prilog za buduću biografiju Šimuna Milinovića, autor Ivan Jovović, Matica br. 48, decem-bar 2011. autor, str.27.

¹⁷ Isto, str. 35.

Crnojgori stavio čvrst temelj, a sad je na nasljedniku mu da dalje gradi, a to može, jer su odlučujući i mjerodavni krugovi iskreno skloni katolicima kao nigdje na Balkanu“.

Pojavljivanje iz štampe fototipskog izdanja ovog glagoljskog misala je zaista veliki kulturni događaj za narode koji ga baštine – Crnogorce i Hrvate. U našoj nauci treba da se imenuje, kako sam to i uradio, pridjevom izvedenim iz imena dijeceze za koju je bio naručen i u kojoj je služio kao bogoslužbena knjiga, dakle, Barski misal. A u hrvatskoj nauci ga već nazivaju po prezimenu njegovog autora Dragutina Antuna Parčića kao Parčičev. Mada bi najpogodnije i najpreciznije bilo da se zove Barski ili Parčičev glagoljski misal na staroslovenskom jeziku.

Sl. 4. Dragutin Anton Parčić,
<http://www.croatianhistory.net/etf/parcic.html>.

Tom najvažnijom katoličkom bogoslužbenom knjigom svojevremeno su se učvrstile crnogorsko-hrvatske kulturne i političke veze. Inače, đakovački biskup J. J. Štrosmajer je imao prvorazrednu ulogu u izdavanju ovog misala motivisan željom da obnovi ćirilometodijevsku baštinu među svim Slovenima. Njegovo zalaganje je imalo ishodište i u njegovoj namjeri da hrvatskim glagoljašima omogući službu na staroslovenskom jeziku iz prigodne liturgijske knjige. Na sreću, Sveta Stolica se nije mogla oduprijeti zahtjevu knjaza Nikole da za katolike u njegovoj zemlji bogoslužjenje bude na slovenskom jeziku iz misala kojega će i odštampati. Takvu priliku u ono vrijeme nije mo-

gao upriličiti niko sem crnogorski knjaz, jer su svi slovenski katolički narodi bili pod krunom Habsburgovaca koja na takve njihove želje nije blagonaklono gledala. Stoga je Nikolina inicijativa dobro došla Štrosmajeru da ovo pitanje riješi i za hrvatske katolike štampanjem Barskog misala u količini koja je mogla da zadovolji potrebe klera i u Crnoj Gori i u Hrvatskoj. Đakovački biskup¹⁸ koji je prvjenstveno imao na umu prevladavanje nepovjerenja između Slovena katolika i Slovena pravoslavaca više puta je isticao da Sloveni nijesu uzrokovali raskol, ali su ga najteže platili. Stoga je i držao da su Ćirilo i Metodije apostoli jedinstvenog slovenskog svijeta čije djelo, glagoljica i narodni jezik u liturgiji, može da bude blagotvorno za slovenske narode.

U dijecezi Arcibiskupije koja zahvata grad Bar sa okolinom, primorje od Spiča do Ulcinja i priobalje Skadarskog jezera glagoljica nije posvjedočena očiglednim primjerom sem ovim misalom štampanim krajem pretprošlog i početkom prošloga vijeka. Ali ne treba izgubiti iz vida Bulu pape Klimenta III, izdatu 1089. godine, kojom barskom nadbiskupu Petru¹⁹, između ostalog, povjerava upravu nad slovenskim samostanima u kraljevini Duklji. Razumno je stoga pretpostaviti da se u njima, u svakodnevnom saobraćanju, koristio slovenski jezik i njemu prilagođeno pismo, moguće, latinica ili glagoljica. Malo je vjerovatno da je korišćena ćirilica. Jer ona je na crnogorskom prostoru ušla u javnu upotrebu tek s Nemanjićima, sto godina kasnije, oko 1186. godine. U izvještaju barskog nadbiskupa Frana Borzija²⁰ iz 1795. godine zabilježeno je da se u župana Barske dijeceze nailazi na misale na slovenskom jeziku, ali o pismu kojim su štampani nema ni riječi. Takođe, i „Ljetopis Popa Dukljanina“, kako njegov autor pripovijeda, u izvornom obliku napisan je na slovenskom jeziku²¹. Pitanje je kojim pismom? Stanovišta sam da ne treba odreći mogućnost da je napisan glagoljicom, naprotiv. Njegov nastanak utemeljeno se smješta okvirno oko 1175. godine, Dakle, deset godina prije Nemanjine okupacije Zete. Stoga je tih godina malo vjerovatna upotreba ćirilice u korespondenciji, dokumentima i knjigama slovenskog karaktera. Preostaje nam da sumnjamo da je Ljetopis na izvornom slovenskom jeziku pisan ili latinicom ili glagoljicom. Izvjesnije je pretpostaviti glagoljicom, upravo, zato što je jezik slovenski, pa bi mu glagoljica bilo prikladnije pismo. A i Konstatin (Sv. Ćirilo) naročito ju je uredio i prilagodio, upravo, za potrebe jevanđeli-

¹⁸ Milica Lukić, U susret novijoj povijesti glagoljizma, *Lingua Montenegrina*, br. 5, Cetinje, 2010, str. 85.

¹⁹ R. Rotković, *Kraljevina Vojislavljevića*, Podgorica 1999, str. 294 – 297.

²⁰ Ivan Jovović, *Naznake o slovenskom jeziku i pismu među barskim katolicima do bečkog dogovora*, *Lingua Montenegrina*, br. 7. Podgorica, 2011, str. 315.

²¹ *Ljetopis Popa Dukljanina*, faksimil teksta sa prijevodom, Conteco d.o.o., Beograd, 1999, str. 41.

zacije slovenskih naroda na njihovom jeziku. Inače, Kongregacija za propagandu vjere²² u Rimu odobrila je još 1627. godine upotrebu crkvenih knjiga na slovenskom jeziku za katolike slovenskog porijekla na primorju. Ali su i Venecija, kasnije i Austrija do njene propasti, dosljedno ometale njihovo korišćenje u liturgiji. U svakom slučaju, ovo je dovoljno činjenica u prilog pretpostavci da se glagoljica svojevremeno koristila, ne samo u Barskoj dijecezi, nego i šire, u kontinentalnom dijelu Crne Gore. Na koncu, Parčičev misal je zajedničko kulturno nasljeđe svih sa prostora Gornje i Donje Dalmacije Popa Dukljanina koja zahvata sve od Vinodola do Drača i od mora pa do rijeka koje utiču u velike rijeke Savu i Dunav kako je on ograničava. Podšuća nas na naše stare i zajedničke slovenske korijene iz vremena svete braće Ćirila i Metodija i prvoga slovenskoga kralja Svetopeleka okrunjenog na Duvanjskom polju, a sahranjenog u dukljanskom gradu, u Crnoj Gori.

Nakon štampanja Misala oduševljeni Štrosmajer je u jednom pismu izrekao sljedeće misli: „Uzvišenom odlukom i nakanom Svete rimske stolice prestalo je za vazda vrijeme, kojim se je višeput po ljudima, koji do same Crkve i vjere mnogo držali nisu, tvrdilo: ko da bi naš staroslavenski jezik u zapadnoj službi kod Slavena jedinstvu Svete crkve Božje protivan bio, a moje je čvrsto uvjerenje, da, ako bi tečajem vremena, po darovima i znakovima Božje providnosti vjerojatno postalo, da bi se staroslavenskim jezikom u svetoj liturgiji Slavena do jedinstva u Svetoj crkvi i vjeri dospjeti moglo, da bi tada Sveta rimska stolica, po svetom biću i opredjeljenu svomu, baš staroslavenski jezik u liturgiji zapadnih Slavena potvrdila i svetim svojim blagoslovom u izvor i zalag vječiti izmirenja i ujedinjenja dvaju velikih crkava pretvorila.“

Barski misal prvi put je korišćen u Crnoj Gori 1. januara 1895. godine na liturgiji koju je služio arcibiskup Šimun Milinović. Prisustvovali su joj visoki državni zvaničnici – izaslanik knjaza Nikole, vojvoda Božo Petrović, strani poslanici s Cetinja i mnoštvo katoličkog i pravoslavnog naroda. U jednome pismu iz 1907, upućenom ministru prosvjete i crkvenih poslova Gavrilu Ceroviću, Milinović napominje da je „staroslovenština ostala samo na Op. M. Radića, koji je preklane htio vratiti se u Dalmaciju, ali zbog moga hatara je ostao“. Iako je fra Radić bio jedini glagoljaš u podrumijskom kraju sklon povratku u rodnu Dalmaciju, ipak je ostao da služi u Barskoj dijecezi narednih decenija, sve do smrti. Ne raspolažemo dokazima da je kakvom drugom prigodom služena misa iz Barskog misala u Baru ili okolnim župama. Ali sumnjamo da ga Radić kao oduševljeni ćirilometodijevac nije još koji put koristio u liturgiji.

²² Ivan Jovović, *Naznake o slovenskom jeziku i pismu među barskim katolicima do bečkog dogovora*, *Lingua Montenegrina*, br. 7. Podgorica, 2011, str. 315.

Njegov urednik, hrvatski filolog i sveštenik Dragutin Antun Parčić, obavio je i sve tehničke pripreme za štampu, izradio matrice za slova i izvršio korekturu teksta. Naslovljen je *Rimski misal slovenskim jezikom. Prêsv. G. N. Urbana papi VIII povelênijem. Missale romanum slavonico idiomate ex decreto sacrosanti concilii tridentini resitutum S. Pii V pontifex maximi jussu editum Clementis VIII Urbani VIII et Leonis XIII auctoritate recognitum, Romae, Ex typographia polyglotta S. Congr. de propaganda fide 1893. konačno objelodanjen (štampan je na papiru, str. LVI + 544 + 170 + V).* Parčić je rođen u Vrbniku na ostrvu Krku 26. maja 1832. g., a umro u Rimu 25. septembra 1902. godine. Bio je profesor u Zadru i kanonik zavoda Sv. Jeronima u Rimu. Između ostalog, napisao je i *Grammatica della lingua slava, Vocabolario italiano-slavo*, sastavio je rječnik *Ilirsko-talijanski*, rječnik *Talijansko-slovenski*, priredio je novo izdanje *Glagoljskog misala* i *Početicu za čitanje glagoljskih slova s osnovama staroslovenske gramatike*. U pismu svom prijatelju Jagiću²³ pripomenuo mu je da je za misal u jevanđelskim odlomcima najviše koristio *Asemanijevo* i *Marijinsko jevanđelje* da je zadržao stare aoriste ali se, zbog rimske cenzure, na više mjesta držao *Vulgate*. Piše i da je u epistolama uzimao iz *Šišatovačkog*, a u odlomcima *Staroga zavjeta* Berčićeve ulomke, psalme po *Sinajskom psaltiru*, a molitve prema *Prvotisku misala*. Štampan je u tiražu od 300 primjeraka. Tipografskim kvalitetima i formom jedna je od najljepših knjiga štampanih glagoljicom. Izašla je u tri izdanja – 1893, 1896. i 1905. godine. Prvo izdanje je ubrzo rasprodano i nešto podijeljeno, pa je Sveta Stolica naložila Kongregaciji za propagandu vjere da ga ponovo štampa. Drugo je izašlo iz štampe 1896. i treće 1905. godine. U jednom drugom pismu Jagiću²⁴ datovanom 25. 9. 1893. godine Parčić otkriva i svrhu i smisao truda koji je uložio u priređivanje i štampanje Barskog misala, između ostalog: „...je da bi se sačuvalo ono malo slavenskoga bogoslužja, što tinja u južnih krajeva našega naroda, a to je bio uvijek cilj, za koji sam težio...“ Zato Barski ili Parčićev glagoljski misal može da služi na slavu i diku crnogorskom i hrvatskom narodu koji ga baštine.

²³ Antun Josip Soldo, Antun Dragutin Parčić i njegov glagoljski misal, Slovo, sv. 39–40, Zagreb, 1990, str. 15.

²⁴ Antun Josip Soldo, Antun Dragutin Parčić i njegov glagoljski misal, Slovo, sv. 39–40, Zagreb, 1990.

Literatura:

- Borozan, Branislav, Rezidencijalne crkve dukljanske episkopije-arhiepiskopije, Montenegrina, digitalna biblioteka Crne Gore.
- Jovović, Ivan, Naznake o slovenskom jeziku i pismu među barskim katholicima do bečkog dogovora, Lingua Montenegrina, br. 7, Podgorica, 2011.
- Jovović, Ivan, Prilog za buduću biografiju Šimuna Milinovića, Matica br. 48, decembar 2011.
- Ljetopis Popa Dukljanina, faksimil teksta sa prijevodom, Conteco d.o.o., Beograd, 1999.
- Lukić, Milica, U susret novijoj povijesti glagoljizma, Lingua Montenegrina, br. 5, Cetinje, 2010.
- Nikčević, Milorad, Josip Juraj Štrosmajer i Nikola I Petrović Njegoš u korespondenciji i dokumentima, Osijek, 2009.
- Rotković, R., Kraljevina Vojislavljevića, Podgorica, 1999.
- Soldo, Antun Josip, Slovo, Antun Dragutin Parčić i njegov glagoljski misal, Slovo, sv. 39–40, Zagreb, 1990, str. 167–186.

Stevo VUČINIĆ

**BAR'S OR PARČIĆ'S GLAGOLITIC MISSAL
IN THE OLD SLAVIC LANGUAGE**

(Third edition, Rome, 1905)

The publication of a phototype edition of a rare and valuable book, such as the Bar's or Parčić's Glagolitic Missal in the Old Slavic language, is a cultural event of utmost importance for any nation, but especially for small nations which struggled for freedom and survival throughout history. Such was the fate of Doclean-Bar's Archdiocese, to which the Missal was intended. The author of this paper discusses the historical aspects and the reasons why Bar's Missal is a monument of the victory of Slavic language for religious service over the Latin, victory achieved by Montenegrin principality for all the South Slavic nations.

Key words: *Bar's or Parčić's Glagolitic Missal in the Old Slavic language, concordat, Slavs*